

Ивалина Василева (Велико Търново, България)

**СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ
НА ТОПОНИМНИТЕ ПРОУЧВАНИЯ
НА СЕЛИЩАТА ОТ СЕВЕРОЗАПАДНАТА ЧАСТ
НА БИВШАТА ОРЯХОВСКА ОКОЛИЯ**

Бившата Оряховска околия се намира в северозападната част на България. Територията ѝ е ограничена от руслото на няколко големи реки: нейната северна граница е река Дунав, западната минава по р. Огоста, източната – по р. Искър. През територията на околията тече р. Скът.

От историческа гледна точка повечето от селищата в Оряховска околия споделят една и съща съдба. В книгата си „От Искър до Огоста” Богдан Николов прави подробна историческа характеристика на поселенията от бившия Врачански окръг, в който влизат и тези от Оряховско. Според проучването на автора в повечето от тях са намерени останки от новокаменната, меднокаменната, бронзовата и желязната епоха. Откриват се тракийски могили – някои от които надгробни, а други – с функцията на пътни станции, както и антични селища по старите трако-римски пътища. Големите римски градове и крепости в района са Августа в землището на дн. с. Хърлец, Вариана – при дн. с. Лесковец, Четате и Региана – дн. гр. Козлодуй, Бургозоне или Аедава (все още не се знае със сигурност точното наименование на крепостта) – дн. гр. Оряхово, и др. (Николов 1996: 149, 181, 222, 303)

Според Б. Николов голяма част от селищата в бившата Оряховска околия продължават съществуването си през Първото и Второто българско царство. От високия бряг на р. Дунав – западно от гр. Козлодуй, до с. Хайредин, основано за нуждите на военен гарнизон в края на VII в., е разположен т. нар. „Аспарухов окоп”

или „вал”, който е грандиозно землено укрепително съоръжение, предназначено да защитава новосъздадената българска държава от нападенията на аварите. (Николов 1996: 128)

По време на османското владичество голяма част от селищата в околията имат сходна историческа участ. В края на XVIII в. Оряховският регион е засегнат от кърджалийските нападения, които принуждават голяма част от местните родове да се преселят във Влашко. В края на XIX в. повечето от тях се завръщат в своите селища, привнасяйки румънски езиков адстрат в ежедневната речева комуникация на местното население, в неговата антропонимия, топонимия, ойконимия, еортонимия и пр. В тази част на Дунавската равнина се преселват и много родове от Врачанско, Ботевградско и другаде, някои от които също са стари бегълци от смутните кърджалийски времена. През третата четвърт на XIX в. османската власт заселва в Оряховско черкези и татари, подгонени от войните между Руската и Османската империя в Крим и Кавказ. Те остават тук само до Руско-турската освободителна война (1877–1878 г.), но оставят следи в местната ономастика.

Както бе споменато, в по-голямата част от селищата в бившата Оряховска околия има завърнали се родове и нови пришълци от Влашкото княжество (по-късно Кралство Румъния). За резултатите от този процес на ономастично равнище свидетелстват редица ойконими (селищни названия) и топоними (местни имена), които се документират и днес на изследователски терен: Хайредин – *Влашко селище*, *Влашко селска падина*, *Влашко селски притек*; Бутан – *Влашки път*, *Влашка махала*; *Гложене – Влашка махала и др.* Една част от т. нар. „власи” или „порумънчени българи” (по определението на Б. Николов) пазят само фолклорно-исторически спомен за пребиваването на дедите им на север от Дунава, за други е характерен активен билингвизъм, трети са усвоили и значителни елементи от румънската фолклорно-обредна практика (Козлодуй, Хърлец, Софрониево, Лесковец и др.) (Василева 2011).

В настоящия текст обаче няма да се спираме на цялата Оряховска околия, а на северозападната част от нея и по-конкретно на

ономастичен материал от селища от днешните общини Козлодуй, Хайредин, отчасти Мизия и Оряхово. Акцентът е поставен върху топонимията на Козлодуй, Хърлец, Гложене, Бутан, Крива бара, Хайредин, Михайлово, Манастирище, Ботево, Софрониево и Лесковец.

За повечето тях има написани и издадени поселищни проучвания, излезли от перото на местни краеведи и родолюбци. В тях в стандартен научно-популярен стил са разкрити важни сведения за местния културно-исторически и социално-икономически развой. В по-голямата си част изданията представляват меморати, базирани на личните спомени на авторите, както и на разкази от възрастни хора. Такива са „*Моят път*” от *Георги Стойков* (за с. Лесковец), „*Спомени...*” от *Димитър Райков* (за с. Хайредин) и други, които дават адекватна представа за живота, бита, традициите на населението, като същевременно запознават читателите с локалната топонимия на селищните пространства. Така например в книгата „*Гложене*” авторът Христо Геров, описвайки създателите на селото, проследява откъде са дошли първите фамилии и родове. Според написаното излиза, че почти всички те са преселени от Румъния, макар че днес в Гложене не се говори „влашки език”, не се пази и споменът за самото преселение (Гергов 2003: 13, 14). Ето защо краеведските проучвания не бива да бъдат подминавани с лека ръка като исторически източник. В тях са съхранени спомените на старите поколения, носещи знания, до които днешният изследовател вече трудно може да достигне.

Най-старото, документирано в турски регистри селище е село Хайредин. То е споменато за първи път в „Откъс от подробен регистър”, съставен на 05.11.1516 г. (Ориенталска документална сбирка: ф. 114: а.е. 339). Най-ново е село Ботево, създадено след Освобождението.

В по-голямата част от изследваните селища днес живеят преселници от Балкана (според населението) – Хайредин, Гложене, Манастирище, Михайлово, Крива бара и Бутан, но в топонимията им се пазят следи от влашко население (Влашка махала, Влашко

селище, Влашко-странска падина и пр.). Тук днес не се говори „влашки език“.

Друга група са т. нар. „влашки селища“, в които и до днес населението говори на влашки. Жителите им помнят за преселението си от северната ни съседка Румъния и във фолклора им е ясно различим румънският (влашкият) компонент (Хърлец, Софрониево, Козлодуй и Лесковец).

В миналото в състава на бившата Оряховска околия са влизали още две села – Радойково и Босилеград, които днес са присъединени към селата Бутан и Михайлово. Жителите на тези „нови квартали“ пазят своята локална идентичност и по тази причина също са подходящ обект за изследване от диалектна и ономастична гледна точка.

В миналото основният поминък на селищата от северозападната част на бившата Оряховска околия е бил земеделието и животновъдството, а в село Манастирище и каменодобивът (в м. „Кариерите“) за построяването на жилищни и стопански сгради.

Основни източници за съвременното състояние на топонимията на територията на бившата Оряховска околия са:

1. Дипломна работа на Румяна Иванова от 1972 г., разработена под ръководството на проф. Николай Ковачев във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“;

2. Събран от автора топонимичен материал – самостоятелно и в рамките на проект, финансиран от Центъра по българска ономастика на Великотърновския университет.

Този тип източници на ономастичната фактология предпоставят реализирането на следната първоначална схема на класифицирането на топонимичния материал:

1. Местности, които са записани в дипломната работа и се помнят днес.

2. Местности, записани в дипломната работа, за които няма спомен.

3. Новозаписани местности.

Местностите, записани в дипломната работа, които днес се помнят от местното население, представляват 1/3 от известния

топонимичен фонд на северозападната част на бившата Оряховска околия. Те не се характеризират с големи промени в периода 1972-2012 г. Най-често се срещат различия по отношение на граматическите категории определеност и число на местните названия. Някои оними преди са били нечленувани, но към днешна дата се срещат с членувани форми и обратното: *преди. Вървище – днес Вървището*, пр. *Беженската махала – дн. Беженска махала*, *Попова могила – Поповата могила*, пр. *Змърка – дн. Змърк*, *Ла Борун – Боруна*, *Ломското джеде – Ломско джеде*. Има промени в числото: *Семидовото – Семидовите*, *Прокара – Прокарите*, *Нешова круша – Нешови круши*. Забелязва се изпадане на някоя от съставните части на топонима: *Остров Масата – Масата*, *Хърлешка царска градина – Царската градина*, *Кюлюфарешки геран – дн. Кюлюфареца¹*, пр. *Вианска махала – дн. Вианите*. Срещат се и други изменения: пр. *Ботев път*, дн. *Ботевски път*, пр. *Вианите – дн. Вий*

Местностите, които са записани в дипломната работа и не се помнят, са също 1/3 от общия състав на топонимите. Най-често незапомнените названия са оними за гробища, герани, в някои случаи махали, мостове, могили, ливади и баири. Няма спомен най-вече за топонимите, които са образувани по лични и фамилни имена (ЛИ, ФИ). Този факт се обяснява с уедряването на парцелите земя след кооперирането през 50-те години на XX век.

По ЛИ, ФИ и родови имена (РИ) преди са се именуvalи и махалите в голяма част от разглежданите селища, тъй като в повечето случаи махалите са възникнали при заселването на определени фамилии или цели родове (*Поповска махала*, *Пулъовска махала*, *Тановска махала* и др.). С течение на времето тази родова детерминация се изгубва, а днес почти не съществува. Към днешна дата селата най-често се делят на „горен” и „долен край” (Хайредин, Софрониево и др.).

Към изчезналите местни названия спадат и тези на т. нар. „черни пътища” (земни пътища), по които в миналото се е осъществявала най-пряката междуселска комуникация. В голяма част от случаите те вече не съществуват, особено след прокарването

и асфалтирането на новите пътища от републиканската пътна мрежа в епохата на социализма (*Бутански път, Гноенишки път, Букьовски път, Галишки път* и др.).

Изчезват и топоними, свързани с новата история на района. Има и случаи, в които някои сгради, построени след 9-ти септември и записани в дипломната работа, вече не съществуват (*Девети септември* – чешма, *Първи май* – чешма и др.).

Новозаписаните местни имена са най-големият и най-обширен дял от топонимичния фонд на проучваната поселищна територия. Те са около 2/3 от общия брой запомнени оними, събрани до момента от автора.

По своята семантична характеристика повечето са местности, запазили спомени още от римско време, от времето, когато се е образувало селото, „турското време”, следосвобожденските десетилетия, социализма – *Аспарухов вал / Козлодуй, Хърлец, Бутан, Крива бара, Хайредин*, военноукрепително съоразение от Първата българска държава; падина; *Делниците* – *Крива бара*, получава името си, когато земята се е раздавала на населението на границата между *Крива бара* и *Бутан*, от *деля, ниви*; *Магюра ку кятра* – *Козлодуй* римско селище край крепостно съоразение *Региану*, рум. *măgura* – хълм; *Каса лу Данила* – *Козлодуй*, хайдушко скривалище на чета с румънски войвода Данила; *Маладжик* – *Козлодуй*, турска фирма, държала риболова до 1878; и т. н

Много често един топос е назван с няколко онима: *Костата* – *Реброто, Кривия вир* – *Мерджанов вир, Средните делници* – *Среден гред, Стадиона* – *Лъката, Аспарухов вал* – *Окопа, Мерата* – *Мерцията, Фун Котурулуй* – *Малкия кот* и др.

За класифицирането на новозаписания езиков материал ще използваме модела, предложен от акад. Иван Дуриданов в ономастичния му труд „Местните имена в Ломско”. При разглеждането на топонимите от ломския регион ученият разпределя езиковия материал най-общо на етнолингвистичен принцип: български имена, румънски имена, турски имена и имена с неясен произход. Под местни български имена акад. Дуриданов разбира „не само тези, чиито основни елементи са български (славянски) по потекло,

но и всички ония, които са възникнали върху почвата на българския език или дори на ломския диалект” (Дуриданов 1952: 120). За турските местни имена отбелязва, че известна част от тях е изменена под влияние на българския език. А за румънските имена – че някои от тях са славянски заемки в румънски.

В разглежданата част от Оряховска околия на първо място са българските местни имена, а на второ място стоят румънските, концентрирани в т. нар. „влашки селища”. В тях преобладаващото население се състои от преселници от Румъния – власи и наследници на българи, които са се заселили северно от Дунава поради различни обстоятелства, след което отново са се завърнали по родните места (своите или на своите деди). В нашия случай това са селищата Козлодуй, Хърлец, Софрониево и Лесковец. Имена на местности с румънски произход са напр. *Костата* (Хър.) от рум. *coastă* „ребро”, *Гроната* (Козл) от рум. *groapă* ‘яма, падина’, *Валя маре* (Леск.) от рум. *vale* ‘долина, низина, падина’ и рум. *mare* ‘голям’ и други (Иванова 1972), като за тях е характерна двойна, а понякога и тройна номинация, т. е. съществуват сред населението в няколко варианта – на влашки и на български: *Куаста – Реброто Фун Котурулуй – Малкия кот, Песте Огост – През Огоста, Царската градина – Градина императяска*. Най-рядко разпространени в Оряховска околия са турските местни имена, които се срещат предимно в селищата, в които има преселници от Балкана.

Българските имена известният учен разделя на осем групи спрямо морфологичните им особености, като всяка група има свои поддялове. Като първа група езиковедът поставя **Местни имена с топонимични наставки**; следващата е **Местни имена от съществителни нарицателни**; третата е **Местни имена от старинни нарицателни и новообразувания, които не се срещат като нарицателни**; четвъртата група е **Сложни местни имена**; под номер пет стоят **Местни имена, които са по форма от лични имена**; номер шест е **Местни имена от прилагателни**; седмият дял е **Местни имена от словосъчетания – прилагателно + съществ-**

вително; към осма, последна група принадлежат **Местни имена от обстоятелствени допълнения – предлог + име**.

Следвайки примера на проф. Дуриданов, в настоящото изследване направих подобна статистика на събраните до момента топоними в Оряховска околия. Най-разпространени са местните имена, образувани от словосъчетание между прилагателно и съществително. Такива са: *Бели брег, Влашка махала, Аспарухов вал, Стария мост, Римско селище, Горния край, Рибарски път, Големия гред, Големия Дунав* и мн. др. На второ място са имената, образувани от съществителни нарицателни като: *Баира, Греда, Дигата, Камъка, Шумака, Върбака, Горското, Блатото, Ботуша* и пр. Третият, най-често срещан тип в Оряховско съставляват местните имена, образувани с топонимични наставки. Това са: *Канчовец, Брестовец, Кюлюфарец, Йоновци, Копаница* и пр. Другата преобладаваща група в Оряховско представляват топонимите, образувани от обстоятелствени допълнения – предлог + име. Такива са имената на местностите: *Под Окопа, До пасището, През Огоста, До хлебозавода, На пристанището* и други.

В заключение може да се обобщи, че голяма част от топонимичния материал, документиран в северозападната част на бившата Оряховска околия през 1972 г., се е съхранил и може да бъде записан и днес. Изчезналата част от онимния фонд е свързана с неизбежните културно-исторически, икономически и социално-политически промени, които претърпява районът като част от динамичния развой на местно и на национално равнище. За т. нар. „влашки села” продължава да е характерен активният билингвизъм – както като ежедневна речева практика, така и при създаването и използването на местни имена. Значителна част от топонимите имат и българско, и влашко название – като резултат от калкиране и като независимо успоредно именуване.

Пълното събиране на топонимията на селищата от бившата Оряховска околия предстои и едва след като завърши работата на терен, ще може да се направи един цялостен анализ на нейното състояние днес, в началото на ХХІ век.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Антонов 2002:** Антонов, Ст. – Татарите в Северозападна България. В: Регионални проучвания на българския фолклор. Северозападна България: общности, традиции, идентичност. Т. 4. С.
- Василева 2011:** Василева, Ив. – „Фий мъртурия?” – традиционен погребален обичай при власите от с. Хърлец, общ. Козлодуй. Интернет източник: <http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg>
- Дуриданов 1952:** Дуриданов, Ив. – Местните имена в Ломско. С.
- Иванова 1972:** Иванова, Р. Топонимията на Оряховско. Дипломна работа, разработена под ръководството на проф. Н. П. Ковачев. ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”.
- Каниц 1995, I–III:** Дунавска България и Балканът. Историко-географско-етнографски пътеписни проучвания от 1860 г. до 1879 г. Т. 1–3. 2 прераб. изд. С., Изд. „Борина”.
- Николов 1996:** Николов, Б. От Искър до Огоста. Историята на 151 села и градове от бившия Врачански окръг. С
- Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий”:** Ориенталска документална сбирка, фонд 114, архивна единица 339
- Гергов 2003:** Гергов, Хр. – Гложене – географско-исторически очерк. С.

БЕЛЕЖКИ

¹ Има се предвид хронологията на записване на топонимите.